

AZƏRBAYCAN NAĞILLARININ SƏNƏD- İNFORMASIYA BAZASININ FORMALAŞMASINDA SƏNƏDLƏRİN ROLU

Açar sözlər: Azərbaycan xalq nağılları, oğurlanmış nağıllarımız, adı dəyişdirilmiş nağıllar, erməni plagiathığı, Azərbaycan nağılları

Ключевые слова: Азербайджанские народные сказки, украденные наши сказки, переименованные наши сказки, армянское плагиатство, Азербайджанские сказки

Keywords: Azerbaijan national tale, Our plunder tales, Renamed tales, Armenian plagiarism ,Azerbaijan tales

Azərbaycan xalq nağılları “onları yaratmış olan insan cəmiyyəti qədər qədimdir” (1,7). Nağılların məzmunundan onların yaşını təyin etmək olar. Azərbaycan nağıllarını yaranma tarixlərinə görə analiz etsək “Avesta” dövrünə qədər (e.ə.I minillik) gedib çıxarıq. Azərbaycan xalq nağıllarının yaranma tarixi bu qədər qədim olsa da yazılı ədəbiyyatda yerini sonrakı əsrlərdə tutmağa başlamışdır. Məsələn, N.Gəncəvinin “Yeddi gözəl” əsərində Azərbaycan xalq nağıllarının əksini görmək mümkündür (8).

Azərbaycan xalq nağıllarının mətbuat səhifələrində təzahürü XIX əsrə aiddir və nağıllarımızın erməni nağılı adı altında verilməsi, erməniləşdirilməsi də məhz elə bu dövrdən başlayır. Qafqazda qəzet nəşri XIX yüzilliyin müxtəlif dövrlərini əhatə etsə də o dövrdə nəşr olunan qəzetləri əldə etmək mümkün olmadığı üçün həmin dövrdəki mətbuat səhifələrində nəşr olunmuş nağılların dəqiq bibliografiyasını göstərmək mümkün deyil. Lakin folklorşünas alimlərimizin də qeyd etdiyi kimi, “Полярная звезда” “Кавказ”, “Кавказский вестник”, “Тифлисские ведомости”, “Литературная газета” və s. qəzetlərin, SMOMPK - QƏXTMT (Сборник материалов описания местности племени Кавказа - Qafqaz ərəziləri və xalqlarının təsvirinə dair materiallar toplusu) məcmuəsinin nəşrə başlaması ilə (1881) nağılların nəşri daha geniş miqyas aldı və nağıllarımızın ermənilər tərəfindən mənimsənilməsi daha qabarıq şəkildə özünü göstərməyə

başladı. SMOMPK adlı toplu onlarla Azərbaycan xalq nağıllarını erməni nağılı adı altında nəşr etmişdir. Belə ki, Azərbaycan xalq nağılları XIX əsrdən başlayaraq yerli əhalidən toplanaraq yazıya alınmağa başlanmışdır. Azərbaycanın müxtəlif kəndlərində yerləşdirilmiş ermənilər də yerli əhalidən yazıya alınmış nağılları erməni nağılları adı altında mətbuat səhifələrində nəşr etdirmişdirlər. SMOMPK-un 1900-cü il, 28-ci buraxılışında “Zaqafqaziyada erməni xalq filologiyası ” adı altında əfsanə, nağıl, hekayə və tapmaca kimi folklor nümunələri verilmişdir (11. s.-I). A.Boqoyavlenski bu hissəyə müqəddimə yazarkən qeyd edir ki, “burada verilmiş yazıların bir hissəsi, bundan əvvəl toplanan müxtəlif cildlərində, Qafqaz xalqlarının folklor nümunələri kimi verdiyimiz materiallardan heç nə ilə fərqlənmir” (11. s.-XIV). Daha sonra o qeyd edir ki, “bu mövzular, şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri tatarlardan mənimsənilmişdir”. Onlara dair dəqiq faktlar göstərir. (11. s.-I-XIV).

Folklorşünas alim Azad Nəbiyev müsahibələrinin birində qeyd edir: “...Ermənilər "Oxxayın nağılı", "Yalançı çoban", "İki qardaşın nağılı", "Hiyləgər qarı", "Tənbəlin nağılı", "Sədaqətli xanım", "Gözəl gəlin", "Sənət qızıdan üstündür" nağıllarını da erməniləşdiriblər. Onlar nağıllarımızı özününküləşdirərkən onların Azərbaycan məişətini əks etdirməsi faktını unudub və oxucularını da çaş-baş salıblar...” (9)

Ermənilərin plagiatlığı bütün dövrlərdə mövcud olmuşdur. Hələ XX əsrin əvvəllərində H.Zeynallı yazırdı: “...hər bir tayfa, hər bir cəmiyyət başqasından, qonşu tayfadan, özgə bir mühitdən aldığı folklor materialını mənimsəyir, özünə uyğunlaşdırır və axırda öz malı eləyir. Lakin yeni mühitə düşən nağıl, yeni ünsürləri qəbul etməklə bərabər, əvvəlki yerindən gətirdiyini də saxlaya bilər. Qəhrəmanların adı, iştirak edənlərin xarakteristikası və nağılın başqa komponentləri bunu aydın göstərir” (3.s.11).

Bu sətirləri sitat gətirərək göstərmək istədik ki, hələ 1936-cı ildə Azərbaycan xalq nağıllarını nəşrə hazırlayan, 1937-ci ildə represiya qurbanı olan H.Zeynallı “Hazarandastanı”, “Oxxay”, “Axvay” kimi nağıllarımızın ermənilərin necə dəyişdiklərini, lakin bu nağılların Türk nağılları olması haqda dəqiq şərhlər vermişdir (3. s.11-12). Lakin o vaxtdan müasir dövrümüzdə qədər ermənilər “*özəlləşmə*” işində daha çox təcrübə toplamış və nağıllarımızı oxuyaraq bədii ifadə təfəkkürünə də yiyələnmişlər. Əgər ermənilər “Hazarandastanı” nağılını 1930-cu

illərdə elə bu cür də adlandırıldırsa, sonralar (fərca “həzər”, “Hazaran dastanı”- min cür nağıl söyləyən deməkdir) (3.s.11) “Kiçik bacının nağılı” adlandırmağa başladılar (7. s.167). Bununla da erməni nağılı olmadığı faktını itirmək istədilər. Lakin nağılın adı dəyişdirilsə də sujet xətti eyni saxlanılmışdır. Hər iki variantda (azərbaycan və erməniləşdirilmiş variantda) baş qəhrəman Hazaran bülbülü və hazaran gülü, qadın və at uğrunda mübarizə aparır. Qadın, at və papaq türkün qeyrəti hesab olunmuş, qeyrət isə hər şeydən üstün tutulmuşdur. Buna görə də qadın, at və papaq- qeyrət uğrunda mübarizə türklüyün kökündə duran məsələlərdən olmuşdur.

Elə bu baxımdan www.storybook.ru saytında erməni xalq nağılı kimi verilmiş “**Sifarişçi və usta**” nağılının erməni nağılı kimi verilməsi nə dərəcədə düzgündür? Məlumat üçün qeyd edək ki, nağılda bir nəfər ustanın yanına papaq tikmək üçün qoyun dərisi gətirir və ondan papaq tikməyi xahiş edir. Mövzu papaq üzərində qurulmuşdur. Keçmişdə papaq qoyun dərisindən tikilirdi və məhz qoyun dərisindən tikilən bu papaq milli türk kişi baş geyimidir. Onları uzuntüklü qoyun dərisindən hazırlayırdılar və **şiş papaq, buxara papaq, motal papaq** və s. kimi növləri mövcuddur (12).

Alimlərimizin dediyi kimi “Nağılın qədimliyini, ilkin köklərini, mənsub olduğu xalqla bağlılığını, onun qaynaqlarını, ideyasını nəzərə çarpdırmaq üçün əsərin məzmununa müraciət etmək zəruridir” (8. s.147). Y.V.Cəmən zəminliyə görə bir çox nağıllarımız Zərdüştlüklə, “Avesta”da olan etiqadlarla səsleşir. Məlumat üçün qeyd edək ki, “Avesta” türklərin tapındığı ilk etiqaddır.

Azərbaycan xalq nağılları div surətləri ilə zəngindir. “**Azərbaycan nağılları**” adlı kitabın II cildinin “Qeydlər” bölməsində göstərilir ki, div “Avesta”da şər qüvvəsi kimi qiymətləndirilmiş, hətta “Avestanın” əsas fəsillərindən biri olan “Vendidad” (Vendivdad) doğrudan-doğruya divlər əleyhinə dualardan, ayinlərdən ibarətdir (1.s.283). Nağıllarda hadisələrin müsbət sonluqla bitməsi də elə Avestadan gələn xeyirin şər üzərində qələbəsi deməkdir. “**Erməni xalq nağılları**” adlı kitabda da ermənilər bir çox adı dəyişdirilmiş nağıllarımızdakı incə məqamları (məsələn “Qızılkəkilli oğlanın nağılı”nda) “Avesta”nın izləri olan- ağ göyərçinlə, qara göyərçin, digərlərində ağ ilan, qara ilan, yaxud simvolik rəqəmləri (3, 7, 40) dəyişdirməyi unudublar.

Azərbaycan nağılları öz hikmətli məzmunları ilə fərqlənirlər. Həmçinin xalq nağıllarımızda hadisələr bir neçə paralel sujet xətti əsasında inkişaf etdirilir. Erməniləşdirilmiş nağıllarımızın adları dəyişdirilsə də məzmun eyni qalmışdır. Nağıllara məxsus müdrik kəlamlar daha çox bəsit cümlələrlə əvəz edilmişdir, ədəbi dili zəifdir. Nağıllarımızda milli deyim formaları var. Ermənilər bunlara fikir verməyiblər. Məsələn:

“Dülgərin oğlu” (erm.) nağılı dəyişdirilmiş “Şahzadə Mütəlib” (az.) nağılıdır. “Dülgərin oğlu”(7.s.80) adlı nağılda divlərin anası Dülgərin oğlunu oğlanlarından qorumaq üçün oğlanlarına deyir: “bu südüm sizə haram olsun, əgər burada qan töksəniz” (2.s.82). Bizim “Şahzadə Mütəlib” (1, s.120) adlı nağılda da ana, Şahzadə Mütəlibi öz div oğlanlarından qorumaq məqsədilə Mütəlibə deyir: “Mən səni gizlədəcəyəm, ancaq onlar mənim südümə and içməsələr çıxma” (1.səh.126)

Ana südünə and içmək, ana südünün müqəddəsliyi, anaların müqəddəsliyi hələ Məhəmməd peyğəmbərin “Cənnət anaların ayaqları altındadır”, yaxud “Ana haqqı Tanrı haqqıdır”, “Ağ südün toya əmzirsə, ana görklü” (6, s.206) deyən Dədə-Qorqud dünyasından üzü bəri gəlibsə və elə təkçə “Dədə-Qorqud” dastanında onlarla belə misal mövcuddursa, deməli “Dülgərin oğlu” elə **“erməni”** nağıllı imiş .

“İki qardaş”(7, s.28) nağılında “Allah haqq alahıdır”, bizim nağıllarımızdan “Yoxsul qocayla vəzir” nağılının “Yaxşılara yaxşılıq eylə, pislərə öz pisləkləri kifayətdir” (2, s.459) nağılının dəyişdirilmiş variantıdır.

Digər bir “erməni” nağılı - “İnsan gözü” (7.s.31). Bir kasıb kişi yerdən maraqlı, yumru, qəşəng bir şey tapır.Heç kəs nə olduğunu tapa bilmir. Şah onu tapan kişiyyə deyir: Mən bunu götürürəm, əvəzində nə istəyirsən verim.

Kişi deyir ki, onun ağırlığında qızıl ver bəsimdi.

Tərəzinin bir gözünə nə qədər qızıl qoysalar da tərəzinin o biri gözü tərپənmir. Bir qoca kişi Tərəzinin digər gözünə bir ovuc torpaq qoyur və tərəzinin hər iki gözü bərabər durur. Səbəbini belə izah edir. Bu insan gözüdür. İnsan gözünü ancaq torpaq doyuzdurur.

“İskəndərin dünyagirliyi, ölkə hərisliyi, var dövlət düşgünlüyü və s. xüsusiyyətlərinə dair saysız-hesabsız əfsanə, rəvayət, nağıl mövcuddur. Belə bir rəvayət var ki, İskəndər öləndən sonra onu tabuta

qoyub, basdırmaq üçün qəbiristanlığa aparırlar. Yol boyu İskəndərin əli tabutdan kənara çıxır. Nə qədər onun əlini tabuta qoyurlar, yerində durmur. Bunu görən dünyagörmüş qocalardan biri əyilərək bir ovuc torpaq götürüb İskəndərin əlinə qoyur və əlini də tabuta. Bundan sonra əli tabutdan bayıra çıxmır. Bunun səbəbini qocadan soruşurlar. Qoca izah edir ki, o, nə qədər ölkə tutmuşsa da hələ də doymamışdır. Ona görə də əlini bayıra çıxarmışdır. Mən onun əlinə bir ovuc torpaq tökməklə onu sakitləşdirdim.” (8. səh.261-262).

Bu məsələ ilə bağlı Tağı Xalisbəyli “Nizami Gəncəvi və Azərbaycan qaynaqları” adlı tədqiqat əsərində Azərbaycan xalq nağıllarından N.Gəncəvinin xalq ədəbiyyatından bəhrələndiyini və xalq ədəbiyyatında onların qarşılığını göstərərək, müəyyən qədər nağıllarımızın yazılı ədəbiyyatda əksinin daha qədimliyini sübut etmişdir.

Erməni xalq nağıllarında əvvəllər Şah Abbasın adı ilə bağlı nağılları (məs. “Hər şey insanın öz əлиндədir”) olduğu kimi “Şah Abbas” adı ilə erməni nağılı kimi verirdilərsə, artıq Şah Abbasın adını nağıldan çıxarmışlar, lakin ona məxsus təğyiri libas olmaq ənənsini dəyişməyi unutmuşlar (məs. Sənət qızıldan üstündür (erm.) - Baftacı Şah Abbas (Az.)).

“Sehirli üzük” , “Süleyman peyğəmbərin üzüyü”, “Daş üzük”, “İskəndər Zülqərneyn ilə üzük tapan çobanın nağılı”nın təsiri N.Gəncəvinin “İskəndərnamə” əsərində görünürsə (XII əsr) və bu nağıl Məhəmməd peyğəmbərin dinindən (VII əsr) əvvələ gedib çıxırsa, deməli, ermənilər Qafqaza köçürüləndə artıq bu nağıllar mövcud idi.

“Dünya gözəlinin nağılı”nda (er.) belə bir yer var.

Günlərin bir günü kişi arvadına deyir: - Ay arvad, gəl gedək Qüdsə, müqəddəs olub qayıdaq evimizə, görürsənmi artıq qocalmışıq (7.s.-191).

Xristianlar tarixən İsa peyğəmbərin qəbrinin Qüds (Yerusəlim) şəhərində olduğuna inanmışlar. Lakin Qüdsdə heç vaxt belə bir qəbir tapılmamışdır. Digər tərəfdən İsa peyğəmbər carıxdan qeyb olmuşdur və O, xristianların inanclarına görə nə vaxtsa geri dönüb bütün xristianlara xoşbəxtlik gətirəcək. Xristianlıqdan sonra yaranmış İslam dininin müqəddəs kitabı “Qurani-Kərim”in “Ən-nisa” surəsində (4-cü surə,157-ci ayə) bu haqda yazılır:

“(Onların lənətə düşər olmalarının bir səbəbi də:) “Biz, Allahın elçisi Məryəm oğlu İsa əl-Məsihi öldürdük”, -demələridir. Halbuki onlar İsanı nə öldürdülər, nə də çarmıxa çəkdilər. Onlarda yalnız belə bir təsəvvür yarandı. Bu haqda ixtilafda olanlar onun (şəxsən öldürülməsi) barəsində, əlbəttə, şəkk-şübhə içərisindədirlər. Onların buna dair heç bir məlumatı yoxdur. Onlar ancaq zənnə qapılırlar. Həqiqətdə onu (İsanı) öldürməmişdilər.” (10. s.192)

Ermənilər Qüdsü Müsəllmanların “Məkkə”ni ziyarət etdikləri kimi ziyarət etmirlər. Burdan aydın olur ki, ermənilər nağılda Məkkənin ziyarətini Qüdsün ziyarəti kimi dəyişmişlər.

www.storybook.ru saytında erməni xalq nağılları adı altında “Müdrük toxucu”, “Sehirli qızılgül” (Az. variantı “Kiçik şahzadə”), “Sənət qızıldan üstündür” (Az. variantı “Baftaçı Şah Abbas”), “Sifarişçi və usta, Şah və dərzi”, “Ayağını yorğanına görə uzat” (“ayağını yorğanına görə uzat” məsəli yalnız bizdə deyil bir çox türk dilli xalqların folklorunda da mövcuddur) adlı nağıllar yerləşdirmişlər, lakin həqiqətdə bu nağıllar Azərbaycan xalq nağıllarıdır.

Azərbaycan xalq nağılları atalar sözləri və məsəllər ilə zəngindir. Məs. Adam öz-özünə eləyəni el yığıla ona eləyə bilməz (1.s.127), Daldan atılan daş topuğa dəyər (1.s.34). Arvad var ərini əllam elər, arvad var bədnam elər (1. səh.280). Ananın əziz oğlu hambal olar, Ağıllı oğul neylər ata malını, sərək oğul neylər ata malını, Özgə özgənin itini bayatıynan çağırar (4.s.251) və s.

Erməni nağıllarında təbii ki, atalar sözlərimizi də dəyişiblər. Məs. Ağıllı adam axırda gülər (bizdəki. qarşılığı “Axırda gülən qalib olar”, yaxud “Axırda gülən yaxşı gülər”; türk folklorunda “Son gülən yaxşı gülər” və s.).

Nəticə olaraq onu deyək ki, Azərbaycan xalq nağılları beynəlxalq arenada tanıtılmalıdır. Çünki www.storybook.ru saytında dünya oxucuları Azərbaycan xalq nağıllarını məhz erməni xalq nağılı kimi mütaliə edirlər. Eyni zamanda SMOMPK-da dərc olunmuş milli folklor nümunələri, hansı ki, onlar da erməni adət-ənənələri, folklor nümunələri kimi göstərilmişdir onlar da diqqətdən kənar qalmamalıdır. Nağıllara dair nəzərdən keçirdiyimiz az sayda sənədlərdən aşağıda dəyişdirilmiş xalq nağıllarımızdan çox az bir qisminin həm erməni, həm də Azərbaycan dilində olan adları verilmişdir. Bu nağıllar köklü dəyişikliklərə məruz qalmış və

beynəlxəq sənəd informasiya resursları sistemində əcnəbilik statusu almışdır.

Azərbaycan xalq nağılı	Erməni dilində dəyişdirilmiş adı
Dad Xanpərinin əlindən	Pəri
Məlikməmməd, Bulud, Məlik Məhəmməd, Qızıl şamdan,	Padşahın bağbanı və ilan
Taxta qılinc	Qızıl balıq
Kiçik şahzadə, Məlikməmməd	Dirilik alması
Yoxsul qocaynan vəzir	İki qardaş
Daş üzük, Şeirli üzük	Yaxşılıq heç vaxt itməz
Dərzi şagirdi Əhməd	Şəyirdin yuxusu
Üç bacı, Qırx Qönçə xanım	Qızılkəkilli oğlanın nağılı, Yeddi bacı, Kiçik bacının nağılı
Baftaçı Şah Abbas	Sənət qızıldan üstündür
Hazaran gülü və bülbülü	Kiçik bacının nağılı
Tənbəl Əhməd	Oğul atasını tanımır
İsgəndər Zülqərneyn	İnsan gözü

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri:nağıllar.*-B:Yazıçı,1985.-506 s.
2. *Azərbaycan xalq nağılları / A.Nəbiyev; red.A.Quliyev.-Bakı:Gənclik.-1988.-463 s*
3. *Azərbaycan nağılları. Beş cildə. I c.*-B:Şərq-Qərb, 2005,-360 s.
4. *Azərbaycan nağılları: Beş cildə.-II c.*-B:Şərq-Qərb,2005.-296s.
5. *Babayev İ., Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı.-B:Maarif.-1976.-267 s.*
6. *Cəfərov N. Türk xalqlarının ədəbiyyatı. Qədim dövr: I cild / N.Cəfərov.- Bakı:Çaşıoğlu-AzAtaM.-2006.-320 s.*
7. *Erməni xalq nağılları / tərc ed. Tarverdiyev S.-B:Azərnəşr.-1988.-270 s. (AMEA MEK. Şifrə AzK 17418)*
8. *Xalisbəyli T. Nizami Gəncəvi və Azərbaycan qaynaqları.-B.:Azərnəşr,1991.-296 s*

9. *Qaliboğlu E. Ermənilər nağıllarımızı da özəlləşdiriblər // Xalq Cəbhəsi.- 2009.- 30 dekabr.- S.14.*
10. *Quran-Kərim / tərc.ed.Z.Bünyadov, V.Məmmədəliyev; red.A.Paşazadə.-B:Çıraq.-2004.-680 s.*
11. *Zaqafqaziyada erməni xalq filologiyası / SMOMPK.-Tiflis.-1900.-28-ci bur.- 2-ci şöb.-səh.1-167.*
12. *az.naqillar;pdf*
13. *http:anl.az*
14. *http://az.wikipedia.org/*
15. *http://www.turania.org/az*
16. *www.storybook.ru*

V.ГАСАНОВА

**РОЛЬ ДОКУМЕНТОВ В ФОРМИРОВАНИИ БАЗЫ
ИНФОРМАЦИОННОГО ДОКУМЕНТА СКАЗОК
АЗЕРБАЙДЖАНА
РЕЗЮМЕ**

В статье были просматривается базовый документ информацию из рассказов. Эти документы масса связаны армян также. Статья о также, о тех азербайджанских народных сказках, которые были присвоены армянами, изменившими их названия. Связанный с этим дали анализ.

V.HASANOVA

**ROLE OF THE DOCUMENTS IN FORMING OF THE
DOCUMENT INFORMATION BASE OF AZERBAIJAN
TALES
SUMMARY**

In this article have been looked through the document information base of the tales. These documents mass are connected of the Armenians, too. Article was about Azerbaijan national tales which had been appropriated by the Armenians, who had changed their names, too. Connected with this had been given analysis.